

УДК 371.041

Федоров М.П., Федорова О.В.

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ЗАГАЛЬНОПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОБОТИ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

Постановка проблеми. В державних документах про діяльність середніх загальноосвітніх шкіл підкреслюється, що вирішення проблеми формування творчої особистості, здібностей та обдарувань юного громадянина значною мірою залежить від учителя, творча діяльність якого стає міцним засобом формування і розвитку здібностей та обдарованості школярів [1]. Гуманізація та демократизація педагогічної праці, спрямованість її на розвиток особистості дитини, сприяють створенню мережі нетрадиційних видів шкіл, розробці альтернативних систем освіти, авторських методик навчання. Проблема виявлення і розвитку обдарованих дітей вимагають сьогодні від учителя вміння працювати в творчому режимі, нестандартних напрямках, постійно удосконалювати професійну діяльність, створювати свою творчу лабораторію, опанувати специфічними формами і методами роботи з обдарованими дітьми у навчально-виховному процесі.

Однак, аналіз професійної діяльності вчителів загальноосвітніх шкіл свідчить про те, що вони не завжди підготовлені до роботи з обдарованими дітьми: додержуються, як правило, авторитарного стилю керівництва навчально-виховним процесом, не володіють методиками виявлення сфер обдарованості учнів, не враховують особливості дітей, не сприяють індивідуально-особистісному розвитку кожної дитини [2]. Це значною мірою зумовлено тим, що загальнопедагогічна підготовка майбутніх вчителів в закладах вищої освіти, не враховує проблему підготовки до роботи з обдарованими дітьми. Зазначимо також, що майбутні вчителі недостатньо усвідомлюють значення провідних ідей і тенденцій передової педагогічної науки і практики і не завжди знають шляхи використання педагогічної теорії на практиці. Внаслідок цього звернення нами до проблеми загально педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми має певну актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вченими приділяється значна увага по визначенню шляхів, засобів, методів професійного становлення вчителя в умовах педагогічного закладу вищої освіти, формуванню готовності майбутніх учителів до творчої професійної діяльності (О.О. Абдуліна, Б.Д. Грінченко, І.А. Зязюн, Н.В. Кузьміна, Л.І. Рувинський, Н.М. Тарасевич, та інших). Шляхи формування соціально-

творчого типу особистості сучасного вчителя, проблеми, пов'язані з дослідженням творчої особистості вчителя, його основних рис, стилю мислення, діяльності по розвитку особистості учня висвітлені у роботах Ю.П. Азарова, В.І. Загвязинського, В.А. Кан-Калика, О.О. Бодальова, Л.М. Лузіної, М.М. Поташника, та інших. Дослідження І.А. Зязюна, І.Г. Каневської, Б.С. Кобзаря, О.П. Кондратюка, В.А. Лісовської, С.О. Сисоєвої та інших визначають шляхи удосконалення професійної підготовки педагога до творчої професійної діяльності.

Водночас проблема загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми через оволодіння педагогічними основами діагностування і розвитку обдарованостей дітей практично не досліджені в теоретичному та методичному аспектах, а тому результати таких досліджень не дійшли до етапу використання у практичній діяльності вчителів в системі освіти.

В теорії вищої педагогічної освіти загальнопедагогічна підготовка майбутніх учителів розглядається як складна динамічна система, яка передбачає вивчення педагогічної теорії та шкільної практики на конкретному матеріалі, що, в свою чергу, формує у студентів правильний світогляд, відповідне і творче ставлення до праці педагога, формування навичок самооцінки своєї діяльності [3]. Педагогічний ВНЗ є основною базою підготовки висококваліфікованих вчительських кадрів. На сучасному етапі розвитку суспільства висувуються нові вимоги до роботи цих закладів, зумовлені ускладненням завдань і змісту самої педагогічної діяльності, важливою частиною якої є проблема виявлення, збереження та розвитку обдарованої особистості.

Саме аналіз вузівської системи загальнопедагогічної підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми став об'єктом нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – теоретичне обґрунтування педагогічних умов оновлення змісту загально педагогічної підготовки майбутніх вчителів до роботи з обдарованими дітьми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивна характеристика стану загально педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми може бути дана на основі аналізу її структури, змісту, методів роботи сучасного педагогічного ВНЗ та якості роботи його випускників.

Аналіз структури загальнопедагогічної підготовки студентів, змісту навчальних програм та літератури з курсу психолого-педагогічних дисциплін свідчить, що вони не в повній мірі задовольняють вимоги до підготовки фахівців до роботи з обдарованими дітьми. Саме такий стан

справ і зумовив введення до робочих програм з психолого-педагогічних дисциплін питань, які висвітлювали природу обдарованості дітей, основні типи та особливості прояву обдарованості, знайомили студентів з новими сучасними методиками діагностування та педагогічними технологіями розвитку обдарованих дітей. Використовуючи існуючу структуру загальнопедагогічної підготовки студентів ми прагнули наповнити всі педагогічні дисципліни змістом новітніх досягнень з проблеми вияву, збереження та розвитку обдарованої особистості.

Так, курс “Вступ до спеціальності” спрямований на педагогічну профорієнтацію першокурсників та їх адаптацію до вузівського навчання в цілому допомагає осмислити зміст майбутньої педагогічної діяльності та все ж не в повній мірі знайомить майбутніх педагогів з окремими напрямками цієї роботи. В ході проведення експериментальної роботи ми доповнили цей курс питаннями специфіки роботи закладів нового типу (гімназій, ліцеїв, коледжів, приватних шкіл, спеціалізованих та авторських шкіл тощо), акцентуючи на необхідність творчого ставлення до педагогічної діяльності.

Зміст курсу “Історія педагогіки” був доповнений інформацією про становлення художньо-просвітницької роботи зі школярами в контексті розвитку української культури в цілому: при цьому виділяли чотири етапи, які позначені характерними прикметами часу і ставленням до виховання обдарованих дітей і молоді (починаючи від братських, монастирських, співацьких шкіл і до початку ХХІ століття).

Добре розуміючи безпосередній зв'язок між розвитком обдарованих дітей і молоді й долею культури свого народу, ми знайомили студентів зі спадщиною М.Вовчок, І.Франка, Т.Шевченка, М.Лисенка, С.Людкевича, К.Стеценка, М.Леонтовича, Я.Степового, Ф.Колеси, які закладали підвалини художньо-естетичного виховання підростаючого покоління, формуючи творчу особистість.

Студенти знайомляться також і з досвідом роботи у 20-30 роки на Україні спеціалізованої школи для виховання обдарованої молоді, з діяльністю В.М.Екземплярського, Ф.І.Шміта та О.О.Потебні, який є засновником харківської школи вивчення художньої творчості.

Курс “Загальна педагогіка” є провідним у системі загальнопедагогічної підготовки студентів. Він спрямований, насамперед, на формування теоретичної, практичної, психологічної готовності до виконання майбутніми педагогами соціально-педагогічних функцій. Та поряд з цим, на наш погляд, він не забезпечує в достатній мірі підготовки студентів до окремих видів педагогічної діяльності, особливо до специфіки організації та керування навчально-пізнавальною діяльністю та розвитком обдарованих дітей. Не змінюючи погодинний обсяг викладання цієї дисципліни, ми запропонували викладачам доповнити зміст окремих тем

лекцій питаннями щодо визначення особливостей поведінки і прояву обдарованості дітей, методів діагностики сфер прояву обдарованості, специфіки організації навчально-пізнавальної діяльності обдарованих дітей на уроках та в позаурочний час тощо.

Вивчаючи курс "Методика виховної роботи в сучасних загальноосвітніх закладах", студенти теоретично осмислюють сутність і специфіку організації виховної роботи зі школярами. Згідно і з завданнями нашої експериментальної роботи викладачі доповнили зміст лекційних та практичних занять з цього курсу інформацією про індивідуально-особистий підхід до організації процесу виховання обдарованих дітей, специфіку залучення цієї категорії дітей до виконання колективних творчих справ, до створення емоційно-доброзичливого ставлення учнівського колективу до обдарованої особистості і до комфортного психологічного стану самої обдарованої особистості в колективі.

Для ефективності підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми був запропонований авторський спецкурс "Проблеми виявлення, діагностування та розвитку обдарованих дітей". Спецкурс дозволяє озброїти слухачів знаннями про специфіку формування обдарованої та талановитої особистості, ознайомити з ефективними формами і методами розвитку творчих здібностей учнів у пізнавальній, дослідницькій, позакласній роботі, ознайомити майбутніх педагогів з системою педагогічного керівництва розвитком обдарованих дітей на уроках та у позакласній виховній роботі. Програма спецкурсу була розроблена у рамках міжвідомчої програми "Творча обдарованість". У ході дослідно-експериментальної роботи ми додержувались ствердження, що фундамент підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми повинен базуватися на системі теоретичних знань (понять і суджень), яка повинна проектуватися у змісті всього комплексу навчальних психолого-педагогічних дисциплін, кожна з яких визначає свої функції, своє місце в системі загально-педагогічної підготовки майбутніх вчителів до роботи з обдарованими дітьми.

Такий підхід ставить перед нами та викладачами-методистами ряд загальних дидактичних проблем, пов'язаних з вибором і конструюванням навчального матеріалу, організацією його засвоєння та запровадження в педагогічній діяльності.

Наші спостереження показали, що в практиці все ще існує погляд на навчання як на процес, в основі якого лежить запам'ятовування та відтворення. Таке навчання не забезпечує студенту-випускнику широту орієнтування в професійній діяльності, не озброює його знаннями, необхідними способами дій і вміннями застосувати теорію в нових нестандартних умовах майбутньої професійної діяльності. Резерви

вдосконалення якості підготовки майбутніх учителів, зокрема до роботи з обдарованими дітьми, полягають в подоланні цих недоліків. Процес навчання має передбачити не просте відтворення і запам'ятовування засвоєного, а пізнавальну активність і самостійність студентів, тобто переорієнтацію всієї дидактичної системи інформаційного навчання на таку, що дозволяє розвивати пізнавальні творчі і професійні здібності майбутніх вчителів в роботі з обдарованими дітьми. Крім того, ствердження, що тільки творчий вчитель може плідно співпрацювати з обдарованою особистістю, вимагає внесення в методику проведення семінарських і практичних занять таких методів навчання, які б дозволили, не знижуючи їх теоретичного рівня, забезпечити умови для вироблення і закріплення у студентів раціональних дій. Мова йде не про "примус" до творчості та активності, а про спонукання до неї, необхідність створення дидактичних і психологічних умов, які б стимулювали активність майбутніх учителів в пізнавальній діяльності. Таке розуміння проблеми зумовило появу поняття "активне навчання", яке знаменує собою перехід від "регламентуючих", "програмованих" форм і методів організації навчального процесу до "розвивальних", пошукових", що забезпечують розвиток пізнавальних мотивів, інтересів до майбутньої професійної діяльності, умови для співпраці у творчому розвитку обдарованих дітей.

Одним із найбільш ефективних методів навчання є активізація науково-дослідної діяльності в процесі розв'язання навчальних і практичних завдань, наближення до реальної моделі майбутньої професійної діяльності, відтворення її предметного та соціального контекстів, що сприяє формуванню професійних здібностей; використання діалогічного спілкування між студентами і викладачами, викладачами-методистами, шкільними учителями, які мають досвід практичної роботи з обдарованими дітьми як засобу формування професіонала.

Використання новітніх педагогічних технологій озброює студента новим психолого-педагогічним інструментом для роботи з обдарованими дітьми. Це і способи невербальної взаємодії (міміка, жести, візуальне сприйняття), оволодіння психодраматичними прийомами: педагогічний аналіз ситуації, рольові ігри. Вимоги до соціально-педагогічної компетенції викладача, який працює з обдарованими дітьми, передбачають, зокрема, розуміння мотивів, намірів, стратегії поведінки, особливостей прояву обдарованості дітей, вміння виявити та діагностувати сфери та рівні розвитку обдарування, засвоєння технологічних прийомів спілкування з обдарованими дітьми. Таким чином, за допомогою активних форм і методів навчання студентів відтворюється не тільки предметний, але і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності. Одна з ефективних форм навчання студентів з метою підготовки їх до роботи з обдарованими дітьми

молодшого шкільного віку – ігрова – задає колективний характер навчальної праці майбутніх педагогів і розвиває їх творчу активність, забезпечує соціальний і професійний контексти навчання:

- імітаційно-ігрового моделювання змісту професійної діяльності, створення предметного і соціального контекстів майбутньої праці. Предметний контекст забезпечується змістом навчальної діяльності, а соціальний - нормами, правилами взаємостосунків з обдарованими дітьми, що виникають під час навчально-виховного процесу;
- проблемності змісту і процесу гри, який виявляється в тому, що студенти на практичних заняттях розв'язують проблемні ситуації, що можуть виникати під час спілкування з обдарованими дітьми;
- спільної діяльності в умовах рольової взаємодії студентів, що включає спілкування як умову розв'язання різноманітних проблем роботи з обдарованими дітьми;
- двоплановості ігрових цілей, що служить засобом реалізації цілей навчання і виховання, а також розвитку творчої особистості майбутнього фахівця [4, с. 67].

У ході експериментально-дослідницької роботи було проведено анкетування студентів Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, зокрема задавалося питання: “Яку роль Ви відводите вивченню предметів психолого-педагогічного циклу, і зокрема, введеному спецкурсу “Проблеми виявлення, діагностики і розвитку обдарованих дітей” в підготовці до роботи з обдарованими дітьми?” – в результаті якого 86,4% респондентів дали схвальну відповідь і лише 6% відповіли, що незначну. Дані анкетування свідчать, що студенти усвідомлюють важливість розвитку аналітичних знань з курсу дисциплін психолого-педагогічного циклу, що несуть безпосереднє спрямування на загальнопедагогічну професійну підготовку і підготовку до роботи з обдарованими дітьми зокрема.

Формування професійної готовності майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми – це цілісний процес, результативність якого залежить не тільки від характеру професійної спрямованості змісту, форм і методів загальнопедагогічної теоретичної підготовки в навчальній діяльності але і від цілеспрямованого використання у виховних цілях позааудиторної роботи із студентами. Основними напрямками позакласної роботи можна вважати:

- широке використання різнопланових форм позааудиторної роботи, що відображають специфіку професійної діяльності майбутніх педагогів (педагогічні дискусійні клуби, студії, творчі об'єднання, лабораторії тощо);
- залучення студентів до активної самостійної діяльності з метою поглиблення знань з предметів психолого-педагогічного циклу взагалі і зокрема з питань роботи з обдарованими дітьми (написання реферативних,

курсів робіт, виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань); спонукання студентів до науково-дослідної роботи; участь у роботі психолого-педагогічного семінару для батьків обдарованих дітей; участь у роботі педагогічної лабораторії з учнями експериментального класу з метою теоретичного обґрунтування форм і методів навчально-виховної роботи з обдарованими дітьми.

У ході експериментальної роботи ми намагалися використовувати всі ці форми організації позакласної роботи, практики, проводили психолого-педагогічний семінар для батьків, метою якого є сприяння розвитку обдарованих дітей у сім'ї. У ході експериментальної роботи були створені два творчих наукових об'єднання студентів, які займалися проблемою теоретичного обґрунтування форм і методів організації навчально-пізнавальної і виховної діяльності в урочний та позаурочний час, ґрунтовно вивчали методики діагностування і динаміки розвитку обдарованих дітей, а також розглядали питання формування самооцінки студентів-практикантів щодо їх готовності до роботи з обдарованими дітьми.

У ході дослідження була визначена різниця якості підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми у студентів, які займали різну позицію в участі у позааудиторній роботі. Майже всі студенти (84%), які відвідували заняття спецкурсу, брали активну участь і в позааудиторній роботі. 69% цих студентів при аналізі експертів перейшли на вищий щабель готовності до роботи з обдарованими дітьми. Таким чином, професіоналізація позааудиторної роботи допомагає поглибити уявлення студентів про специфіку роботи вчителя з обдарованими дітьми, сприяє формуванню психологічної готовності студентів до творчої роботи в освітніх закладах. Однією з педагогічних умов підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми є вдосконалення практичної обізнаності, що передбачає включення їх у практичну діяльність під час проходження педагогічних практик на II-V курсах. Потреба суспільства у фахівцях-професіоналах висуває на передній план підготовку висококваліфікованого спеціаліста як і з відповідним рівнем теоретичних знань, так і з відповідним рівнем навичок і вмінь практичної праці. У зв'язку з цим зростає значущість педагогічної практики, як засобу адаптації студентів-практикантів до професійної діяльності взагалі і психолого-педагогічної готовності до роботи з обдарованими дітьми зокрема. В запропонованій нами системі загальнопедагогічної підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми педагогічна практика була однією з форм визначення готовності майбутніх учителів за практичним критерієм до означеної діяльності. Це витікає, по-перше, із самого визначення готовності до професійної діяльності; по-друге, із ствердження про те, що формувати готовність до будь-якої діяльності можна тільки в умовах, максимально наближених до

умов майбутньої професії. Під час проведення експериментальної діяльності було проведене опитування студентів на предмет визначення “Що дала педагогічна практика для Вашого професійного становлення”. 57% відповіли: “розуміння професії вчителя як творчої і цікавої”; 42% - “збагатила практичними вміннями та навичками”; 12%-13% - “дала безпосередній зв’язок зі школою”.

В ході педагогічної практики була виявлена залежність між участю студентів у позааудиторній роботі в університеті і результативністю їхньої діяльності в школі. Ті студенти, які брали активну участь у позааудиторній роботі, швидко адаптувалися до виробничої обстановки, успішно проходили педагогічну практику, володіли певним досвідом і професійними навичками, проявляли активність, самостійність, ініціативу у вирішенні нестандартних ситуацій і завдань практики. Студенти, які у свій час ігнорували ці заходи або їх присутність на них була вимушеною, відчували значні труднощі у період педагогічної практики і, насамперед, у спілкуванні та організації навчально-пізнавальної та виховної роботи обдарованих дітей. Саме ці студенти і склали контингент майбутніх учителів, які виявили недостатній рівень готовності до роботи з обдарованими дітьми.

У процесі теоретичного обґрунтування педагогічних умов оновлення змісту загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми, враховуючи той факт, що не кожен вчитель може плідно працювати з означеною категорією учнів, ми провели дослідження на динаміку розвитку організаторських та комунікативних здібностей майбутніх учителів. Це дослідження показало, що студенти контрольних і експериментальних груп до початку дослідно-експериментальної роботи мали майже однаковий рівень розвитку зазначених здібностей з різницею в 0,1 бала. Після закінчення дослідно-експериментальної роботи відбулося суттєве розходження в розвитку організаторських та комунікативних здібностей у студентів контрольних та експериментальних груп. Різниця між ними досягає від 0,4 до 0,6 балів. Результати експериментальної роботи виявили залежність рівня розвитку організаторських та комунікативних здібностей студентів і їх рівня психолого-педагогічної готовності до роботи з обдарованими дітьми. Ті студенти, що показали вищий рівень розвитку зазначених вище здібностей виявили, за ствердженням експертів, і позитивний (високий чи достатній) рівень готовності до роботи по виявленню, збереженню та розвитку обдарованих дітей. Студенти, які мали досить низький рівень розвитку організаторських та комунікативних здібностей виявили недостатній рівень підготовки до роботи з обдарованими дітьми. Ці результати є підтвердженням ефективності оновлення змісту загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми.

Висновки. Характерною особливістю загальнопедагогічної підготовки в сучасному педагогічному закладі має бути постійне оновлення змісту, форм і методів підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми. Таким чином, можна констатувати, що психолого-педагогічну підготовку студентів до роботи з обдарованими дітьми необхідно розглядати комплексно при наявності необхідних педагогічних умов, які ефективно впливають на рівень готовності майбутніх учителів до розвитку обдарованої особистості, а саме: вдосконалення теоретично-методичної підготовки (навчальні та позааудиторні форми роботи зі студентами) та практичної підготовки студентів, що спрямована на: необхідність досягнення належного рівня загальнопедагогічної підготовки майбутніх вчителів до роботи з обдарованими дітьми з основних психолого-педагогічних дисциплін; зацікавленість студентів та їх спрямованість на саморозвиток, подолання обмежень свого професійного зростання, оволодіння більш високими рангами педагогічної праці; диференційований підхід до відбору абітурієнтів та навчання студентів за різноваріативними програмами з урахуванням їх індивідуальних особливостей, що визначаються методикою діагностування на наявність здібностей до творчої педагогічної діяльності.

На наш погляд, саме наявність таких умов сприяє оновленню змісту загальнопедагогічної підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В.П. Освіта на рубежі століть: філософія, методологія, практика // Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз: монографія / В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень та ін.; за ред. В.Г. Кременя. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 142.
2. Кіктенко А.І. Педагогічні проблеми професійної підготовки вчителя в університеті // Наукові праці: збірник. – Миколаїв: Вид-во МР На УКМА, 2008. – С. 47.
3. Пуховська Л.П. Сучасні стратегії формування професіоналізму вчителів у різних освітніх системах: порівняльний аналіз // Педагогічні науки: зб.наук.праць. – Вип. 32;Ч. 1. – Херсон : Вид-во ХДПУ, 2008. – С. 252.
4. Сисоева С. Педагогічні технології: визначення, структура, проблеми, впровадження / С.Сисоева // Неперервна професійна освіта: наук.-метод. журнал. – 2006. – Вип. 4 (8). – С.77-78.

АНОТАЦІЯ

Федоров М.П., Федорова О.В. Оновлення змісту загальнопедагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми. У статті розглянуто проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів в умовах вищого навчального закладу. Проаналізовано результати

експериментальної роботи та визначено педагогічні умови оновлення змісту загальнопедагогічної підготовки вчителя у вищому закладі освіти щодо роботи з обдарованими дітьми.

Ключові слова. Загальнопедагогічна підготовка, обдаровані діти, педагогічні умови, творча особистість вчителя.

АННОТАЦИЯ

Федоров М.П., Федорова Е.В. Обновление содержания общепедагогической подготовки будущих учителей к работе с одаренными детьми. В статье рассмотрены проблемы профессиональной подготовки будущих учителей в условиях высшего учебного заведения. Проанализированы результаты экспериментальной работы и определены педагогические условия обновления содержания общепедагогической подготовки будущих учителей к работе с одаренными детьми.

Ключевые слова. Общепедагогическая подготовка, одаренные дети, педагогические условия, творческая личность учителя.

SUMMARY

Fedorov M.P., Fedorova E.V. Update content of common pedagogical future teachers preparing to work with gifted children. The article deals with the problems of professional training of future teachers in higher education. The results of experimental work and identified pedagogical conditions for updating the content common pedagogical training of future teachers to work with gifted children.

Key words. *Common pedagogical training, gifted children, teaching environment, a creative personality of a teacher.*